
MŰHELY

FEKETE GLÓBUSZ

Részlet a technikai forgatókönyvből

Szövegkönyv: Gobby Fehér Gyula, rendező: Vicsek Károly

1. Kép (filmkamera)

*Cseh Károly házának udvara. Nap-
pal. (3. perc)*

*1. zene: Király: Cantata pentato-
nica (fuvola, dob).
Lánccsörgés, az első kép végéig.*

1. Közel. 15"

Paulina a kútnál, fölneéz, mint-
ha a lánc csörgésére és a zenére
figyelne.

2. Közel. 3"

A kompcsigá fut a drótköté-
ien.

3. Közel, fabrt. 22"

Paulina a várost, Adát nézi.

4. Távol. 7"

A komp a Tisza közepén. Csak
ketten vannak rajta: Paulina
és a Kompos. A háttérben fel-
tűnnek Ada tornyai.

5. Félközel. 36"

Paulina odalép a Komposhoz.
Nem érti a Kompos szavait.

PAULINA: Cseh Károly ...

KOMPOS: Itt lakik a templom
mellett... az iskolában... To-
rony... templom...

PAULINA: Nem értem...

KOMPOS: Mindjárt mellette la-
kik az iskolában... Ott lakik a

Kamera a toronyra svenkel.

Cseh, a tanító. Tanító, a kisgyerekeket tanítja . . . Az a templom, a torony mellett van az iskola, ott tanít Cseh Károly . . . Az a nagy torony . . .

PAULINA: Szpasziba.

6. *Közel. 11"*

Paulina a kútnál, föléhajol, hosszan néz bele. A káván kiemelt vödör, mellette egy fehér ing, átdobva rajta.

7. *Félközel. 7"*

Paulina és Cseh az udvarban, összeölelkezve. Paulina abban a ruhában van, amelyben a kompon láttuk, Cseh fehér ingben.

8. *Közel 4"*

Paulina Cseh véres ingét figyeli.

PAULINA: Mi van veled?

9. *Közel. 10"*

Paulina keze. Kigonbolja Cseh ingét.

CSEH HANGJA: Semmi.

PAULINA HANGJA: Csupa seb vagy . . .

10. *Közel. 14"*

Paulina és Cseh összeölelkezve. Cseh keserű mosollyal.

CSEH: Kicsit megtapostak.

1. zene vége.

11. *Közel. 50"*

Paulina és Cseh szemben ülnek egymással. Háttérben a Tisza, végtelen messze a part.

2. zene: Király: Bartók-motívum, citerára

Kamera félkört tesz Paulina és Cseh körül.

Először csak Paulinát látjuk, lassan svenkelünk Cseh közelijére.

A főcím: *Fekete glóbusz* és a színlétszlista következik.

2. zene vége.

Eva Ras Paulina szerepében

II. Kép (filmkamera)

Karakašević irodája. Kihallgatás.

(2 perc 15'')

12. Közel. 10''

Cseh lassan emelkedik a földről. Fáradt, egész éjjel nem aludt. Arcán sebek.

3. zene: Király: citerahangok.

KARAKAŠEVIĆ HANGJA: Jöj-
jön közelebb, őrnagy úr! Vagyis,
mit mondtam: őrnagy elvtárs!

CSEH: Maga nekem nem elvtár-
sam.

13. Közel, svenk, fabr. 14''

Karakašević. Háttérben a király képe.

KARAKAŠEVIĆ: Maga nekem
nem őrnagyom. Maradt volna az
elvtársainál Oroszországban...
az elvtársainál... ott őrnagy
lehetett volna. Vagy alezredes.
Akár ezredes is azóta. Én meg

Karakašević megkerüli az író-
asztalt, és Cseh mellett megáll.

tanácsos volnék a minisztériumban. Vagy legalább főszolgabíró valahol, és nem kellene kártyázással töltenem az időt vidéki kocsmákban.

14. *Közel. 6''*

Cseh, figyel minden szóra.

KARAKAŠEVIĆ HANGJA: De ma este vallani fog. Hányadszor van letartóztatásban kommunista szervezkedésért?

CSEH: Nem számoltam.

15. *Közel, Fahrt féltávolig. 22''*

Karakašević és Cseh, egymással szemben.

KARAKAŠEVIĆ: Olyan jólesik a vizsgálati fogságban üldögelni?

CSEH: Nem tőlem függ, hányszor tortóztatnak le.

KARAKAŠEVIĆ: Ugyan kitől?

CSEH: Maguktól.

KARAKAŠEVIĆ: Gondolja, mi játszunk magával? Hogy ez itt most társasjáték? Nagyon téved! Az ilyen játékban az életükkel fizetnek az emberek!

CSEH: Láttam,

KARAKAŠEVIĆ: Mit látott?

CSEH: Láttam, mit ér maguknak az emberi élet.

KARAKAŠEVIĆ HANGJA: Láttod, ez a te bajod, Cseh Károly! Mindenbe beleütöd az orrod. Már a téglagyárban is lázítottál.

CSEH: Nem kell azokat lázítani. Éppen az a baj, hogy lázadónak. Kiabálnak összevissza, ahelyett, hogy szervezeten harcolnának.

16. *Közel, Fahrt féltávolig. 23''*

Karakašević visszamegy székéhez.

KARAKAŠEVIĆ: Értelmes ember vagy. Tanító. Találmányokat szabadalmaztattál. Cikkeket írsz az újságokba. A te eszeddel, te-

Cseh Károly (Soltis Lajos)

hetséggeddel sok pénzt lehetett volna keresni. Úr lehetőleg volna.

CSEH: Miféle úr legyek én?

KARAKAŠEVIĆ: Tizenegy éve keseríted az életemet... De hagyjuk ezt! Arra válaszolj, ki tartozik Adán a Kommunista Pártba!

CSEH: A királyi titkosrendőrség állítólag tudja, különben mért tartóztatott volna le öt embert.

17. Közel. 4"

Karakašević.

KARAKAŠEVIĆ: Szóval azt állítod, hogy ti öten vagytok... párttagok?

18. Közel 3"

Cseh.

CSEH: Ezt a királyi titkosrendőrség állítja.

19. *Közel, svenk.* 20"

Karakašević, Cseh nagyközeli-
je.

KARAKAŠEVIĆ: És te beismered?
CSEH HANGJA: Hogy a királyi
titkosrendőrség ezt állítja? Tudja
ezt mindenki.

KARAKAŠEVIĆ: Viccelődünk,
mi? Majd ha eszedbe juttatom,
hogy néznek rád a gyerekek az
iskolában minden letartóztatásod
után.

CSEH: A gyerekek is tudják,
miért kísérgetnek folyton.

KARAKAŠEVIĆ HANGJA: Már
a gyerekek fejét is teletömöd
propagandával?

CSEH: Nem kell azokba semmit
tömni. Ennivalót kellene.

Gyors áttűnés.

3. zene vége.

III. *Kép (filmkamera)*

Cseh Károly udvara. Nappal. (3
perc)

20. *Távol.* 47"

Cseh az udvarban, javítja az
olvastatógépet, bejön Firányi
— fahrt, balról jobbra.

Effektusok: kalapácsütések.
FIRÁNYI: Jó napot, tanító úr.
CSEH: Jó napot, tisztelendő úr.

21. *Közel, fabrt.* 4"

Az olvastatógépen, lentről föl:
Cseh nyomja be a betűket.

Effektus: az olvastatógép zöreje.

22. *Közel,* 2" *svenk* balról jobbra,
az olvastatógép betűin.23. *Közel.* 5"

Firányi nézi a gépet.

24. *Félközel.* 24"

Firányi és Cseh, beszélgetnek,
Cseh közben dolgozik a gépen.

FIRÁNYI: Gondolom, válthatnánk
egypár szót.

CSEH: Miről beszélgethetnénk mi
kettőn?

Fejes György (Firányi lelkész szerepében) a film egyik jelenetében

FIRÁNYI: Két magyar ember mindig el tud beszélgetni egymással. Ha a tanító úr velünk tart, a Magyar Párt és a Polgári Kör támogatni fogja.

CSEH: Minek az nekem?

25. *Közeltől fahrt félközellig.* 33"
Firányi és Cseh.

FIRÁNYI: Idővel képviselő lehetne... beveszik a kaszinóba.

CSEH: Nincs énnekem arra időm, hogy a Polgári Körbe járjak. Ahhoz pedig nincs elég pénzem, hogy a kaszinóban szórakozzak.

FIRÁNYI: Az egyház tud segíteni, ha kell.

CSEH: De annak ára van.

FIRÁNYI: Minden jó ember templomba jár.

26. *Közel. 1 perc 8"*

Cseh arca fahrt félközelig.

Fahrt jobbról balra.

Kontra zum totálíg.

Firányi kimegy az udvarból.

IV. *Kép (filmkamera)*

Kápolna. Belső. Nappal. (1' 17")

27. *Távol. 9"*

Kápolna. Karakašević megy be.

28. *Távol. 7"*

Fölső rákursz kápolna bent. Firányi és Karakašević bent állnak.

CSEH: Ha beleegyezik abba, hogy mindezekről a dolgokról a templomban is elbeszélgessünk, akkor én nagyon szívesen elmegyek a vasárnapi misére.

FIRÁNYI: Az Istennel nem lehet viccelni, tanító úr.

CSEH: De a papokkal azért lehet!

FIRÁNYI: Tehát nem fogadja el ajánlatomat?

CSEH: Nézze, nekem a magyarságról az a véleményem, hogy én úgy vagyok jó magyar, ha a magyar proletárok érdekeit védem.

FIRÁNYI: Ez nem méltó magához, tanító úr!

CSEH: Mért nem adott az egyház vagy a Polgári Kör vagy a kaszinó, mért nem adott segélyt az adai munkanélkülieknek, mért hagyták, hogy kivándoroljanak külföldre, hol vannak a jó magyarok?

FIRÁNYI: Vigyázzon, miket beszél, tanító úr!

CSEH: Nem ijedtem meg a csendőroktól, nem ijedek meg a papoktól sem.

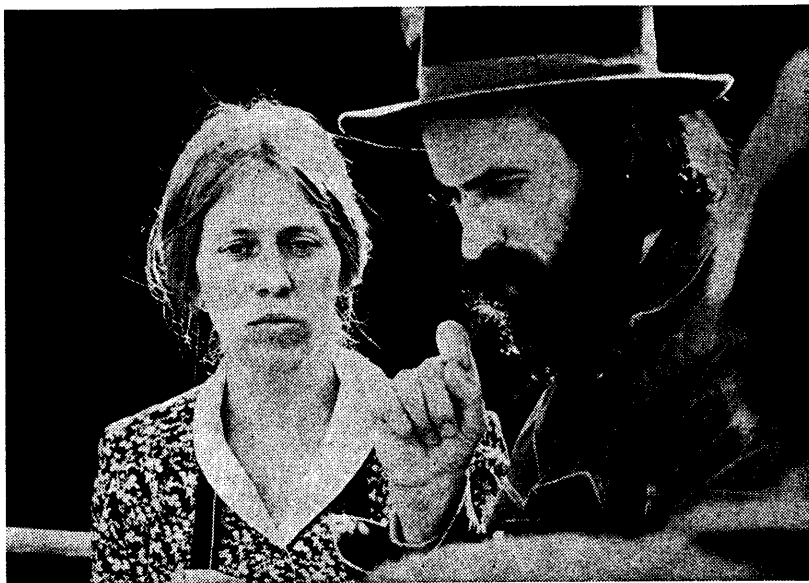
FIRÁNYI: Ezért még számolunk! Ki fogjuk dobálni Adáról. Ilyen tanító nekünk nem kell!

Effektus: harangozás.

FIRÁNYI: Jó napot kívánok, királyi ügyész úr.

KARAKAŠEVIĆ: Dicsértessék tisztelendő úr.

FIRÁNYI: Mindörökké ámen.

Forgatás közben — Eva Ras Vicsek Károly rendezővel

29. *Félközel. 19''*

Firányi és Karakašević beszélgetnek a kápolnában.

KARAKAŠEVIĆ: Ritkán találkozunk.

FIRÁNYI: Pedig volna közös témánk.

KARAKAŠEVIĆ: Csak nincs valami baj?

FIRÁNYI: Azt a bajt jól ismeri, ügyész úr.

KARAKAŠEVIĆ: Mire gondol tisztelendő úr?

FIRÁNYI: Nem mire, hanem Cseh Károlyra, ügyész úr.

30. *Közel. 20''*

Karakašević arca,

kontra zum félközellig.

KARAKAŠEVIĆ: Tovább, tovább, tisztelendő úr.

FIRÁNYI: Közös erővel többet tehetnénk ellene, ügyész úr.

KARAKAŠEVIĆ: Mit ajánl, tisztelendő úr?

- FIRÁNYI: Bepörölgük, ügyész úr.
 KARAKAŠEVIĆ: Mi ketten, tisztelendő úr?
 FIRÁNYI: Mi, adai polgárok, ügyész úr.
31. *Közel. 12"*
 Pap arca,
 kontra zum félközellig.
- KARAKAŠEVIĆ: Milyen címen, tisztelendő úr?
 FIRÁNYI: Istengyalázásért, társadalmunk felforgatásáért.
 KARAKAŠEVIĆ: Remek ötlet, tisztelendő úr.
32. *Távol. 11" fölső.*
 Firányi és Karakašević állnak bent a kápolnában.
- FIRÁNYI: De aztán az Ügyészség támogasson bennünket, ügyész úr.
- V. *Kép (elektromos kamera)*
Iskola. Földrajzóra, nappal (2 perc 15")
33. *Féltávol.*
 Firányi ül az ablaknál levő padon. Mögötte Tibi és Béla. Előtérben, a kép bal sarkában hatalmas fekete glóbusz. Firányi nádpálcájával int.
- FIRÁNYI: Imre, menj ki, és rajzold föl a glóbuszra a csizmát.
34. *Távol, szűkítés a glóbuszra.*
 Imre Olaszországot rajzolja a glóbuszra.
- FIRÁNYI HANGJA: Úgy... nagyon jó. Menj a helyedre.
35. *Féltávol.*
 Imre visszaül a helyére. Jancsi kimegy a tábla elé. Az osztály felé fordul, néhányszor belekezd, nem megy a rajzolás.
- FIRÁNYI: Jancsi, menj ki, és rajzold le a lófejet.
 FIRÁNYI HANGJA: Na, mi a lófej?
36. *Távol.*
 Az osztály, tíz-tizenkét gyerekek, kórusban válaszol.
- OSZTÁLY: Afrika!

Pásthly Máttyás (Karakašević szerepében) Soltis Lajossal

37. *Közel.*

Jancsi néhány bizonytalan vonalat húz a krétával. Végül kialakul Afrika körvonala, Madagaszkár szigete kimaradt.

FIRÁNYI: Jól van... Mi hiányzik még a lónak?

38. *Félközel.*

Béla Firányi mögött igyekszik segíteni: karjával mutogat, sügna.

BÉLA: A fa...

39. *Közel.*

Két nevető gyerekarc.

Az osztály nevet.

40. *Féltávol.*

Firányi forgolódik, észreveszi a mutogató Bélát.

41. *Távol, fabrt.*

Firányi kimegy az asztal elé, néhányat suhint a levegőbe a nádpálcával.

FIRÁNYI: Csend legyen... Gyere ide!... Tartsd a kezed!

42. *Közel.*

Kinyújtott tenyér, a nádpálca lesújt.

43. *Közel.*

Kuncogó gyerekarcok.

44. *Féltávol.*

Béla helyére megy, mosolyog. Firányi az osztály felé fordul.

FIRÁNYI: Menj a helyedre!... Szépen vagyunk. Neveletlenek!... Remélem, a következő órán minden rendben lesz.

45. *Közel.*

Figyelő gyerekarcok. Kísérik a pap kivonulását az osztályból.

46. *Féltávol.*

Hancúrozó gyerekek.

VI. *Kép (elektromos kamera)*

Cseh Károly irodalomórája, nap-pal. (5 perc 10"')

47. *Távol.*

Birkózó, lármázó gyerekek. Nyílik az ajtó, Cseh Károly lép be a naplóval. A gyerekek helyükre ülnek.

CSEH: Jó napot!

OSZTÁLY: Kezít csokolom, tanító úr!

48. *Közel.*

Cseh ír a naplóba. Beírja a hiányzókat.

CSEH: Péter hol van?

49. *Közel.*

Béla.

BÉLA: Ma vetik a kukoricát.

50. *Közel.*
Cseh. CSEH: Hát Gáspár?
51. *Közel.*
1. Gyerek. 1. GYEREK: A csendőrök elvitték az apját, és otthon maradt az anyjával.
52. *Közel.*
Cseh. CSEH: Antal, nem vagy már beteg?
53. *Közel, svenk.*
Mezítlábás gyerek. Lábáról svenk az arcára. ANTAL: Nem, tanító úr.
54. *Félközel.*
Cseh becsukja a naplót, az első pad elé áll. Mögötte látszik a feszület és Sándor király képe. CSEH: Mit tanultunk a múlt órán, Tibi?
55. *Közel.*
Tibi föláll. TIBI: A múlt órán József Attila Dúdoló című versét tanultuk.
56. *Közel.*
Cseh. CSEH: El tudod mondani?
57. *Közel.*
Tibi. TIBI: El.
CSEH HANGJA: Na halljuk.
TIBI: Dúdoló
A rétek, utak csendesen
úsznak a hűvös vizeken
sejhaj
úsznak a hűvös vizeken —
58. *Közel.*
Cseh Károly elmond egy sort:
Van krumplink és van kanalunk... Van krumplink és van kanalunk...
Van krumplink és van kanalunk, pizsokban élünk s meghalunk sejhaj
pizsokban élünk s meghalunk —
59. *Közel.*
Cseh Károly ismét segít. Mért görbül kicsikém a szád?

új inget gondolok reád
 sejhaj
 új inget gondolok reád —

60. *Közel.*

Cseh Károly elmond két sort.
 Senkije sincs, nem éri gyász...

Senkije sincs, nem éri gyász,
 akire csak a Párt vigyáz
 sejhaj
 akire csak a Párt vigyáz.

61. *Közel.*

Cseh.

CSEH: Nem megy ez még olyan
 jól... Ma megtanuljuk József
 Attila Hetedik című versét. Úgy,
 ahogy szoktuk.

62. *Távol.*

A gyerekek kimennek a tábla
 elé. Cseh előtt kórust alkotnak.

63. *Közel.*

Cseh.

CSEH: A hetedik.
 KÓRUS: A hetedik.

64. *Távol.*

Kórus.

Első kamera: Cseh közelképe.
 Második, harmadik, negyedik
 kamera: a gyerekek közelképei.
 Cseh elmond egy versszakot, a
 gyerekek elismélik, mintegy
 visszamondják Cseh és a költő
 szavait. Cseh fokozatosan
 gyorsítja a ritmust, szenvedé-
 lyét a gyerekek arcán figyel-
 jük. A verstanulást a csendőrök
 szakítják meg.

CSEH, KÓRUS:

E világon ha ütsz tanyát,
 hétszer szüljön meg az anyád!
 Egyszer szüljön égő házban,
 egyszer jeges áradásban,
 egyszer bolondok házában,
 egyszer hajló, szép búzában,
 egyszer kongó kolostorban,
 egyszer disznók közt az ólban.
 Fölsír a hat, de mire mégy?
 A hetedik te magad légy!

65—107. *Közel.*

Cseh és a Kórus, vagy a Kórus-
 ból egy-egy arc felelget egy-
 másnak.

Ellenség ha elődbe áll,
 hét legyen ki előtalál.
 Egy, ki kezdi szabadnapját,
 egy, ki végzi szolgálatját,
 egy, ki népet ingyen oktat,

egy, kit úszni vízbe dobtak,
 egy, ki magva erdőségnek,
 egy, kit őse bőgve védett,
 csellel, gánccsal mind nem elég, —
 a hetedik te magad légy!

108. *Távol.*

Két csendőr jön be az osztályba. Mögöttük Karakašević. A hangosan szavaló osztály egy percre megállítja őket. Karakašević intésére megragadják Cseh Károlyt, és kivonszolják.

CSEH: S ha mindez volt, ahogy írva,

KÓRUS: S ha mindez volt, ahogy írva,

CSEH: hét emberként szállj a sírba.

KÓRUS: hét emberként szállj a sírba...

109. *Közel.*

Gyerekarc. Nehezen tudja visszatartani sírását.

110. *Közel.*

Gyerekarc. Szemét törli.

111. *Közel.*

Gyerekarc. Mereven néz a kamerába.

VII. *Kép (filmkamera)*

Börtön. Éjjel. (1 perc 10")

112. *Távol. 11"*

Cseh Károlyt egy csendőr vezet a börtön folyosóján. 3. zene.

113. *Félközel. 12"*

A csendőr kinyitja a rácsos ajtót. Mindketten kimennek a képből.

114. *Közel. 4"*

Cseh keze. A falat kaparja.

115. *Közel, svenk. 28"*

A kamera követi a szemüveg mozgását: Cseh fölteszi szemüvegét. Arca véres.

116. *Távol. 17"*

Cseh a padon ül a börtönablak
alatt. Mozdulatlan.

VIII. *Kép (filmkamera)*

Börtön. Nappal. (50")

117. *Közel. 20"*

Az Őreg kezei. Cigarettdát so-
dor.

Zene: Rabének: Idős férfi éneкли.
Hervadj, rózsa, hervadj
A lajtom tetején

118. *Közel. 7"*

Az Őreg, megnyalja a cigaret-
tapapírt.

Én is elhervadok
A tömlöc fenekén
Amerre én járok, még a
fák is sírnak

119. *Közel. 13"*

A rácsokon keresztül kinyúl
egy kéz. Átveszi a cigarettdát.

Gyenge ágaikról
levelek hullanak
Hulljatok levelek
Rejtsetek el engem

120. *Félközel. 6"*

Az Őreg a rács felé nyújtja a
kulacsot. Egy kéz átveszi.

Mert a kisangyalom
Mást szeret nem engem
Hullik a falevél

121. *Közel. 4"*

Egy kéz átveszi a kulacsot.

Mert megcsípta a dér
Köszönöm angyalom,
hogy eddig szerettél
Hogy eddig szerettél
soha meg nem vettél.

IX. *Kép (elektromos kamera)*

Határállomás. Nappal. (1 perc 22")

Prodanović reggelizik íróasz-
talanál. Néhány falatot dob a
kutyájának is. A fiatal Kara-
kašević megvetéssel figyelni fő-
nöke falatozását.

(Távolról hallani a rabének utolsó
sorait.)

122—123. *Közeliek.*

Kéz szalonnát vagdos.

124. *Féltotál.*

A kutya két lábra állva elkapdossa a szalonnadarabokat.

125. *Távol.*

Bejön az Öreg, aki cigarettát és vizet adott be az ablakon. Leteszi a szeneskannát a kályha elé, és az asztalhoz lép.

126. *Közel.*

Az Öreg, határozottan.

ÖREG: Kapitány úr... az emberek odakint éhesek. Két nap óta nem ettek.

127. *Féltávol.*

Karakašević, Öreg, Prodanović. Az öreg mondani akar még valamit.

PRODANOVIĆ: Na és aztán? Mars kifelé!

KARAKAŠEVIĆ: Nem hallotta, hogy mit mondott a kapitány úr? Azt akarja, hogy kirugdosam?

Az Öreg kimegy.

128. *Közel.*

Prodanović, Karakašević.

PRODANOVIĆ: A szentségit! Egészen megfeledkeztem róluk!

KARAKAŠEVIĆ: Ráérnek, kapitány úr.

PRODANOVIĆ: Szóljon ki, hogy szedjék ki őket, hármásával.

129. *Távol.*

Karakašević az ajtóhoz megy.

KARAKAŠEVIĆ: Örmester, szedjék ki az első szállítmányt! Hármásával küldje be őket!

VALLOMÁS A SZEREPRŐL

CSEH KÁROLY

„A törvény nem egy ember, még ha királyi ügyész is” — mondja Cseh Károly Karakašević királyi ügyésznek, és konokul egyenesen a szemébe néz. Ez a gondolat motoszkál fejében, miközben Urbán János jóízűen mesél Cseh tanítóról, az ő első tanítójáról, későbbi elvtársáról, barátjáról. „Mindig az ember szemébe nézett, egyenesen, határozottan” — mondja később. Nagyszerű, gondolom magamban, hiszen éppen ilyennek képzeltem el akkor, amikor először találkoztam vele a forgatókönyv lapjain; igaz, akkor az elvtárs, a tanítvány szemével néztem, hisz akkor én még Ferencet játszottam, akinek a szerepe később, sajnálatos körülmények miatt, megrövidült. Amikor megbeszéltük Vicsek Károly rendezővel a szerepváltoztatást, nagyon örültem, hogy én játszom az első jugoszláviai magyar tv-drámában a főszerepet. Ágáló hiúságotam azonban az első kételkedő mosolyok, kényszeredett beleegyezések igencsak megtépázták. Rajtam kívül mindenki kételkedett abban, hogy képes leszek egy ilyen „jelentős entellektüel” szerepet megoldani. Hiszen én egy robusztus típus vagyok, széles vállaim, bikanyakam, konok tekintetem, legalább tízkilónyi súlyfeleslegem van, kevésbé kifinomult intelligenciám; ahogyan az átlagnéző és a színjátszásban kontárkodó, szerepeket osztogató emberek elképzelik.

Itt kénytelen vagyok megállni és bővebb magyarázatot adni.

1969 óta, amikor az akkor még oly sáros kavillói utcáról elindultam az aszfaltozott, neonfényes betonváros felé, Budapestre, hogy 4—5 évi kedves ringatózás után hazajöjjek megvívni az én különbejáratú forradalmamat és a vajdasági színjátszás egén csillagot választani magamnak, mindig elmondtam — rádióban, tévében, újságoknak — a véleményemet, az elképzeléseimet, a terveimet, vágyaimat. Néhányan jóízűen megmosolyognak, mások elnézően a vállamra ütnek (finom entellektüel-kezüikkel), megint mások őrlőnek, sőt nagybeszédű, beképzelt, üres fecsegőnek tartanak. Nos, ezeknek el kell mondanom, hogy sokat áldoztam magamból, apámból, anyámból, a jóillatú akácos nyugalomból, a békés polgári életből, a dicsőség felszínén úszkálni vágyók örömeiből, csak azért, hogy legalább egy szót, egyetlen mondatot elültethessenek (ahogyan Juhász Ferenc mondja: „*Tűzililiomot ültessen a lét szívébe*”) a szendergő fülkébe.

Születni, élni és meghalni, nem ez a vágyam. „*Az én vezérem bennsőbből vezérel, emberek, elmék nem vadak vagyunk, szívünk még vágyat érlel, nem kartoték adat*” — írta József Attila. Ha én nem így élnék, ha a dicsfényre vágnék, élném a vidéki színészek oly kedvelt klubéletét, hallgatnék az értekezleteken, és tüzesen vitatkoznék a klub-

ban. Csakhogy világot még egyetlen színházi klubban sem változtattak meg, de színházban már igen. Nos, visszatérek előző gondolatomhoz, bár itt is a forradalomról beszélek, az én élethez való viszonyulásomról, a Cseh Károly-i magatartásról.

Amikor megtudták Szabadkán, majd a tv-ben és a rádióban, hogy én alakítom Cseh Károlyt, első gondolata a művészköröknek az volt, hogy Cseh Károly magas, vékony, fényes homlokú, virgáillatú alkat volt, mert általában ilyen az elképzelés a forradalmárról. Vagyis, én nem játszhatom. Nem ezért hanem azért, mert meg akartam ismerni Cseh Károly alakját és életét, kutatni kezdtem a személyére vonatkozó adatok után. Hamarosan egy fényképre akadtam és Cseh Károly rendőrségi személyleírására. Megnyugtattak az adatok. Bizonyíthatom, hogy a forradalmárok között vannak 164 centiméteres, széles vállú, bikanyakú, enyhe súlyfelesleggel rendelkező, kisportolt alkatok is, akiknek a zsenialitásuk a szép emberi gondolatokban nyilvánul meg, áldozatkészségükben, kitartásukban, a céltudatosságukban. Ezért forradalmárok, fanatikusak és megölhetetlenek. Ha még ehhez hozzáteszem, hogy Cseh Károly birkózott, futballozott, lovagolt és a Vörös Hadsereg tisztje volt, elég adalékot nyújthattam ahhoz is, hogy miért tudott a puskatusok súlya alatt újból és újból felállni, szembenézni kínzóival és egyenes, nyílt tekintetével a jövőbe látni.

Azoknak viszont, akik a bemutató után szememre vetették, hogy miért úszkáltam a Tiszában, elmondtam, hogy nem a színész dönti el, miben, hogyan és miért lép fel, ezt minden színész tudja, és főleg a kritikusok, mert a színjátásban van rendező, díszlettervező, kellékes, ruhatervező, világosító stb., stb. Minden előadás, minden alkotás közös munka. Ezt nemcsak az akadémián tanítják, ezt az amatőrök is tudják. Tehát a színész semmit sem tesz öncélúan, semmit sem csinál egyedül. Még Latinovits Zoltán sem, aki talán az egyetlen zseni volt közöttünk.

Hogy az én figurámat azok is értsék, akik nem értették, leírom azokat az eseményeket, dokumentumokat, amelyek alapján megformáltam, megszülettem az én Cseh Károlyomat.

Mit is csinál egy színész, amikor szerepet olvas?

A színész fantáziája betegesen gazdag, kifinomult. Ez azonban nem elegendő ahhoz, hogy a közönség elé lépjen. A színész szerintem minden egyes alakításával tanít, nevel, példát mutat. Épp ezért igenis el kell, hogy helyezze önmagát a megformálásra váró szerep révén térben és időben. Nem vagyok az ösztönös színjátész ellen, de inkább Diderot tanítását követem: a színész fényképezze az életet, hogy bármikor elővehesse a fényképet, és így mindig készen hozhassa a figurát. De ez csak a figura külső megformálására vonatkozik. A belső, a lelki, szellemi felépítmény megértéséhez mélyrehatóbb kutatásra van szükség. Ezek segítik elő a megformálásra váró figura igazi jellemvonásának kialakítását. Például: milyen embertípushoz tartozik az író által elképzelt fi-

gura, és milyen embertípus vagyok én. Számomra ez az első fontos kérdés. Persze előtte már ismerem a kort, az időt, a teret, a társadalmi viszonyokat és az emberi viszonyokat. Konkrét példa: Cseh Károly életének melyik szakaszát öleli fel a tv-játék? 1922-től 1935-ig. Tehát a harmincöt utáni dolgok, események, jellemére, fizikumára vonatkozó adatok nem kellene, de harmincötig minden, mert sok ember ismerte és emlékezik még rá.

Először is, Cseh Károly mint tanító érdekel — hogyan tanított, mik voltak a karakterisztikus vonásai; például: a fogásra tette-e a kalapját, amikor belépett az osztályba, hogyan írta be az órát, hogyan adta elő az anyagot? stb., stb. Ez azért fontos, mert sok tanítványa ma is él, még emlékszik rá.

Másodszor: milyen volt mint forradalmár, miért jött haza, esetleg hazaküldték, felkészítették-e, tudatosan vállalta-e a feladatot? És még számtalan ilyen kérdés.

Harmadszor: mint elvtárs, mint kommunista milyen volt?

Negyedszer: milyen volt mint publicista?

Ötödször: mint férj, mint ember, mint közismert, kedvelt polgár?

Ez az öt kérdéscsoport izgatott adatkutatás közben. Rengeteg fotó, bírósági jegyzőkönyvi kivonat, levél, saját és álnéven közölt írás, az élő elvtársak, tanítványok, borbélymesterek, komposok, rokonok, ismerősök emlékei segítettek (vagy éppen hátráltattak) a figura, a betonlelkű ember megközelítésében.

SOLTIS Lajos

PAULINA

Nem tudom, milyen erők kerítettek hatalmukba, amikor elvállaltam Paulina szerepét az akkor még „Vallatás” címen futó tévéjátékban. Férjemnek úgy magyaráztam a dolgot, hogy azért vállaltam, mert Paulina szerepe tragikus, és hiszem, hogy ez a tragikus szerep munka közben teljessé válik, hogy megéri a fáradságot, az időt, mert van rá remény, hogy sikerülni fog. Munka közben majd eltűnnek a párbeszéd hiányosságai, majd csak kialakul valahogy...

De vállaltam azért is, mert Vicsek Károly még Pesten, amikor megismerkedtünk, felkért, hogy vállaljak szerepet egy drámában, amit rendezni készült. Amikor hívott, azt hittem, hogy a megbeszélte darabról van szó, amikor viszont megtudtam, hogy egy másik darabot készít, meghívását megtisztelőnek tartottam. A színészi munka nagyon csúf tud lenni. Nemesyszer éreztem magam parafadugónak, amit csak akkor vesznek elő, ha be kell zárni az üveget. Lezárni az üveget, hogy ne párologjon ki belőle az illat, a szesz, vagy tudom is én, mi, önmagában még nem megvetendő feladat, a csúfság benne az, hogy mindegy, melyik

dugóról van szó, ha én nem vállalom, egyszerűen másikat vesznek elő. Vicsek pont fordítva viselkedett, a szerep megváltozott, de mellettem kitartott. Tehát nem utasítottam el az ajánlatot, pedig meg kell mondanom, hogy a darab megvalósításával kapcsolatban nem voltak valami rózsás reményeim. Ma látom be, hogy Gobby Fehér Gyula óriási érdeme, hogy elküldött bennünket oda, ahol Cseh Károly élt, ott minden magától kínálkozott a hézagok betöltésére, még válogathattunk is. Vicsek Károly pedig olyan lendülettel és elragadtatással forgatott, hogy már ott Adán, munka közben is látszott, hogy ez a dráma a hasonló témájú darabokat magasan ívelve túlszárnyalja. Mert mi tagadás, nálunk forradalmi témára sok filmet forgattak, sok nagyon drága filmet is, ahol rengeteg golyót lőttek ki, rengeteg tank zuhant a mélybe, repülőgépek égtek, de kevés olyan filmet, ahol a forradalmár emberről volt szó, akinek bajai és gondjai a mi életünket érintik.

Adán előkerült néhány levél is. Cseh Károlynak a börtönből feleségéhez írt levele hatott meg a legjobban. Vicsek kezembe adta, és azt mondta: „Válasszál ki egyet, vagy néhányból válassz ki részleteket. Majd felolvasod. Ha ezekben nem találsz olyan részeket, hogy elsírd magad... nem is vagy színésznő...”

Elolvastam két levelet.

Egyet olvastam fel.

Ilyen levelet szerintem Tolsztoj sem tudott megírni, ilyen levelet még József Attila sem írt. Ezt a kín írta.

Idézem a levelet:

„Rács és rács mindenütt, az ablakon, a kapun, éjjel a falon végigmered, nappal a padlón terpeszkedik...”

Ezt a levelet a tehetetlenség írta, és azért lesz öngyilkos az asszony...

„... Ép ésszel ezt átélni lehetetlen. Egyelőre még állok, mereven kapaszkodom boldogságunk emlékének korlátjába, s elhitem magammal, hogy nem is szédülök belenézni az elöttem tátongó szörnyű mélységbe. Bocsáss meg, hogy így írok. Szét kellene tépni ezt a papírt, de hiába, az a másik is csak ilyen lenne. Csak ezt írhatnám, ha százor is kezdeném, ha ezerszer is újrafogalmaznám. Nem tudok hazudni, nem tudok még vizsgatálasképpen sem. Bocsáss meg érte. Bocsásd meg gyengeségem, s most arra kérlek, hogy Te légy erős, Te szorítsd össze a fogad, állj szilárdan, ha netalán én megtalálnék tántorodni, vagy meg is szédülök, legyen kibe kapaszkodnom... Ne sírj, ha fáj is, ne zokogj, ha lelkedbe markolnak szenvedéseim, még akkor se sírj, ha összeroppanok. Ne sírj, mert erős akarok lenni, ne sírj, mert meg kell birkóznom, ha nehéz is... Az egyetlen igazság a földön: meghalunk. Egyik előbb, másik később... Ne ijedj meg, ez a levél nem helyettesíti a jövő hónapban esedékes rendes leveletemet, ezt a nagyságos Igazgató úr különengedélyével írom...

Mikor ér már ide a fényképed? Úgy várom, s te is megígérted, hogy

küldöd. Miért késik? De ne a régiekből küldj, azok nem jók. De mosolyogjál a képen, hogy mindig vidámnak lássalak... Itt küldök egy szerencse lóherelevelet. A kórházkertben találtam, amikor ovosi vizsgán voltam. Ne ijedj meg, nem vagyok beteg. Naiv dolog, de hátha a számodra szerencsét hoz..."

Cseh Károly hosszú leveleiből ezt a részt olvastam a filmen.

Sokszor olvastam kollégáim nyilatkozatait, hogy minden remek alakítás mögött nagy munka rejlik, sok álmatlan éjszaka és mit tudom én, mi nem még. Nem kétlem, hogy Paulina szerepét kitűnően oldottam meg, de be kell vallanom, hogy minden erőfeszítés nélkül. Valaki felteheti a kérdést, hogy: akkor a véletlen játszott közre, hogy jól sikerült? Nem múltott a véletlenül, mert én minden szerepet úgy oldok meg, mint ezt is, mert én nem vagyok színész. Én született színész vagyok, ami azt jelenti, hogy sohasem színészkedek, se a fölvevőgép előtt, se a színpadon, se az életben, én csak — élek, élem a szerepeimet is, mint az életemet; hazugság nélkül, virtuskodás nélkül — természetesen. Én nem éltem bele magam Paulina szerepébe — Paulina én voltam. Úgy olvastam a levelet, mintha én kaptam volna, én a férjemtől, az én férjemtől, akivel azért élek, mert nem tudok nélküle élni, és ettől az érzéstől lett igaz Paulina öngyilkossága, mert mindegy, hogy Cseh Károly a férjem vagy sem, a színészi feladat, hogy Paulina élő asszony legyen, mert ha ő nem élő, szenvedő asszony, akkor öngyilkos sem lehet.

Azt hiszem, hogy a színészetben sok munkával nem lehet sokra menni — vagy érzi az ember, vagy nem, vagy érzést kelt a nézőkben, vagy sem. Minden a tehetségen múlik, akinek tehetsége van, annak minden egyszerű, akinek nincs, az dolgozhat — hiába.

Itt be is fejezhetem, mert a tehetségesek lehetőségeinek se eleje, se közepe, se vége.

A végén még csak annyit: egy szerb jogász barátom május 13-án Újvidéken volt, és véletlenül látta a drámát. Amikor találkoztunk, ezt mondta: „Nem sajnálom, hogy nem értettem, mit beszélsz, én csak a szavakat nem értettem, de tudtam, miről volt szó, mert az érzéseket úgyse kell lefordítani.” Anyám Szabadkán él, de 13-án nem nézte a drámát, mert az újságban nem írták meg, hogy sugározzák, másnap mégis lejött hozzám Belgrádba. Nagyon sok rózsát hozott: „Az asszonyok küldik, leszédtek az összes rózsát, és mind sirtak, olyan rosszul esett nekik, mintha veled történt volna valami...”

Eva RAS

HOGYAN JUTOTTAM EL A GLÓBUSZ FILMZENÉJÉIG

Első találkozásom a filmzenével egyben gyermekkori élményem is volt: némafilmeket vetítettek a szabadkai Lifka moziban, zongorista ült a vászon előtt, nézte a filmet, és zongoráján igyekezett a képsoroknak megfelelő hangulatú zenét improvizálni. Ezt a „filmzenét” a zongorista rögtönzőképessége és a repertoárján szereplő zenedarabok szabták meg, de mégis közeli rokona volt már a hangosfilmgyártásban „raktári zene” néven ismert jelenségnek. Itt a filmtől függetlenül keletkezett muzsikát idomítják a képsorokhoz, ellentétben az adott filmhez készült zenével, amelytől a filmesek elvárják, hogy ha megteremteni nem is tudja, de legalább pótolja a film epikus pillanatait: ki kell töltenie a feszültség-lazító csendet. Adorno-Eisler megállapításai szerint a zenének mindenütt ott a helye, ahol csökken az intenzitás, ahol a cselekmény a forma miatt elbeszéléssé válik. Ilyenkor a zene feladata visszahozni a cselekmény jelenvalóságát, de úgy, hogy közben ne váljon „akusztikus bútor-darabbá”, egyszerű aláfestő kellékké, hanem megfelelő szerepet is kapjon a produkcióban. A rendezők szívesen, de a legtöbb esetben igen esetenül használják fel a zenét, gyakran felesleges aláhúzásokat, kettőzéseket alkalmaznak. A csillagos éjszaka ábrázolása a Holdfény-szonátával, vagy az esküvő zenei aláfestése a Lohengrin vagy a Szentivánéji álom nászindulójával ma már nagyon konzervatív megoldás.

E hosszú bevezetőt azért véltem szükségesnek, hogy jobban megérthessük, mi vezérelt Vicsek tévéfilmje zenéjének válogatásakor. A modern muzsika fejlődésében megnyilatkozó új lehetőségek sokasága a „raktári zene” minőségbeli javulását is feltételezi, alkalmazásuk pedig nemegyszer sikeresebb megoldásokat ad, mint a filmhez speciálisan komponált zene. Vicsekkel ezért választottuk ezt az utat. És azért, mert a zenei mikrostrukturákra épülő kompozícióim (az utóbbi években ezzel foglalkoztam) igen alkalmasaknak bizonyultak a filmhez. Rövid, tömör mondanivalókat tartalmaznak, és e két tulajdonságuk révén jól vághatóak, illeszthetőek mind a rövidebb, mind a hosszabb képsorokhoz (káderekhez), kizárt a lehetőség, hogy a zenei szövet (dallam) nem a legmegfelelőbb helyen szakad meg. A mikrostrukturákból formálódott citrafon-, furulya-tamburello-, zenekari stb. kompozícióim már eleve lehetővé tették, hogy a meglévő, hangszalagra rögzített művek közül válogassak zenét a Fekete glóbuszhoz. Az Újvidéki Televízióknak Csépe Imréről és a Baranyi művészházaspárról készült portréfilmjéhez, valamint Vicsek Károly Parlag c. játékfilmjéhez is hasonló eljárással készítettem a kísérőzenét: a már meglévő szerzeményekhez hozzákomponáltam a szükséges elemeket. A Glóbusz esetében több az új, hozzákomponált muzsika.

A sokszínű citrafonzene kifejezési lehetőségekben igen gazdag, s ezért

is találta meg helyét, szerepét Vicsek egyes képsorainak kísérőzenéjeként, pl. az ütőkkel megszólaltatott akkordok és a jajongó húrok muzsikája a fegyházjelenetekenél és Cseh Károly vallatásakor, továbbá az üveghangok, azaz flageolettok játéka a Tisza-parti idillikus hangulat érzékeltetésekor stb.

Cseh Károly a munkásosztály mindenre elszánt és elkötelezett harcosa volt, emellett néptanító. Gyöngéd, szerető férje feleségének, Paulinának. Élete e kettősségének — harc és szerelem — zenei kifejezéseként használtuk fel a Canzona pentatonica c. fuvola és tamburello (kézidob) játékára írott kompozíciót. Az ellenpontokat a fuvolaszó nosztalgikus hangulatú, de széles ívelésű, pentaton hangrendszerben végigkomponált, díszítőhangokkal, futamokkal ötvözött dallam érzékeltette, valamint a kézidob játéka. Ez utóbbi nem mindig alárendeltje a dallamnak, helyenként komplementáris is, amivel igen feszült hangulatot kelt. A film rabnóta-töredéke (Gregus István, 72 éves adatközlőtől ered 1967-ből) az Ada környéki csendőrök elől bujkáló kommunisták éneke volt. A húszas-harmincas években énekelt Drága vér a proletárok vére kezdetű munkásmozgalmi dalnak, melyet Ada-Utrinán gyűjtöttem az ötvenes évek végén, Dósa András, egy rendkívül muzikális, öblös hangú, írástudatlan földműves a közlője. Az Internacionálé, valamint a helyszíni felvételek egészítették ki a film zenéjét s azt a már vázolt elképzelést, amely Vicsek Károly Fekete glóbusz című tévéjátékában realizálódott.

A zeneválogatás, összeállítás és komponálás lényeges tényezője volt esztétikai-akusztikus vízióink megegyezése is. Vicsek nem igényelte a konvencionális dallamvezetést és hangzásokat, sem a nagyzenekari művek monumentalitását, s én is főleg kamaraegyüttesekre írok, nem konvencionális stílusban.

Ha a zeneszerző és a film rendezője nem találják meg a közös nyelvet, akkor igen nehezen alakul ki az alkotás képi és zenei összhangja. Esetünkben ez nem így történt.

KIRÁLY Ernő

ORATÓRIUM ÉS PORTRÉ

Gobby Fehér Gyula Vallatásának színpadi és tévéfilm-változatáról

Alig több mint egy év leforgása alatt háromszor találkozhattunk Gobby Fehér Gyula Vallatás című, dokumentumokra épülő, az adatai Cseh Károly tanító-forradalmár életének egy szakaszát megrajzoló drámájával. Folyóiratunkban történt közlése után¹ a Szabadkai Népszínház stúdiószínpada játszotta², majd elkészült a mű tévéfilm-változata is³. (A teljesség kedvéért említjük, hogy a Vallatást bemutatták a bajmoki műkedvelők is, Barácius Zoltán rendezésében.)

A szabadkai előadás és az Újvidéki Televízióban készült film, úgy érezzük, bizonyos, nálunk még nem elég gyakori komparatív elemzésekre is alkalmat ad. Mi sem természetesebb, hogy a két mű összehasonlítása csak olyan pontokon történhet és lehetséges, amelyekben a koncepciót nem a megjelenítés formája szabta meg. E komparatív lehetőséget elsősorban az egymástól különböző rendezői elképzelésekben, valamint néhány színészi szerepértelmezésben látjuk, s ezekre igyekszünk majd rámutatni. Annál inkább szükséges egy ilyen elemzés, mert a saját műfajában mindkét produkció nemcsak figyelmet érdemlő, hanem jelentős alkotás is. Az, hogy a színpadi változat eddig több mint ötvenszer került közönség elé, s hogy Vicsek Károly az országos televízió-fesztiválon ezzel a filmjével rendezői nagydíjat nyert, csak erősíti meggyőződésünket, hogy a Vallatás több szempontú elemzésre valóban szükség van.

Anatol Constantin, a népszínházi előadás marosvásárhelyi rendezője forradalmi oratóriumot készített a szerző által pontosan meg nem határozott drámai műfajból, jelezvén ezzel, hogy törekvéseit a szöveget illetően a történelmi hűség, a játék tekintetében pedig a színpadi mozgás minimálisra csökkentése határozta meg. A színpadi puritanizmus igénye kiterjed a darab jelmezeire és díszletére is. Ezzel szemben Vicsek Károly

1. Gobby Fehér Gyula: *Vallatás*, Híd, 1975/3.

2. Gobby Fehér Gyula: *Vallatás*. Szabadkai Népszínház. Rendező: Anatol Constantin m. v. (Marosvásárhely). Színészek: Barácius Zoltán (Cseh Károly), Kasza Éva (Paulina), Pásthly Máttyás (Karakaszević ügyész), Medve Sándor (Prodanović alezredes), Szabó István (Firányi lelkész), Salamon Sándor (Ludwig), Sebestyén Tibor (Ferenc), Szél Péter (csendőr). Díszlet: Hupkó István. Jelmez: Anna Atanacković.

3. *Fekete glóbusz*. Tévéfilm. Újvidéki Televízió, 1977. május 13-án és Belgrádi Televízió, első műsor, szerbhorvát feliratozással, 1977. május 23-án. Forgatókönyvíró: Gobby Fehér Gyula. Rendező: Vicsek Károly. Vezető operatőr: Németh Árpád. Zene: Király Ernő. Vágó: Vékás Éva. Díszlet: Hupkó István. Jelmez: Korpa-Dobi Jolanda. Főbb szereplők Soltis Lajos (Cseh Károly), Eva Ras (Paulina), Pásthly Máttyás (Karakaszević), Sovényi Károly (Prodanović), Fejes György (Firányi), az adatai Cseh Károly Általános Iskola tanulói.

szabadabban nyúlt a szöveghez, és egy dinamikus, portréfilmszerű megoldást érzett magához közelebbinek. Mindkét megoldás eredményesnek bizonyult, mert a rendezők nemcsak következetesen járták végig a kínálkozó utat, hanem az egymástól eltérő felfogások ellenére is mindkét esetben célba értek: annak az egyébként közös írói-rendezői szándéknak a megvalósításához, hogy Cseh Károlyt az értelemért értelemmel küzdő forradalmárként mutassák be.

Utaltunk már rá, hogy Anatol Constantin rendezői koncepciója a műfaj meghatározásával lényegében eldőlt. Ezután már csak következetes-ségre volt szükség, arra, hogy a műfaj szigorú szabályai szerint egyenes vonalú, tiszta előadást hozzon színre. Constantin az oratóriumnak éppen arra a sajátosságára épített, hogy a szöveg minél közelebbi, tehát közvetlenebb kapcsolatba kerüljön a közönséggel. A fizikai közelség érdekében sekélyebbé tette a színpadot, amelyen a félkörben ülők olyan hatást keltenek, mintha már-már a nézők között játszanának.

A dráma három különböző, de egymáshoz mindössze két-három lépésnyire levő ponton játszódik. Ezeket a játéktereket mindössze parányi fénykörökkel jelzi. Abban a fénykörben, amelyben a vallatás folyik, csak egy íróasztal és szék van, az események felidézésére megjelölt színpadrészek viszont teljesen üresek. A körfüggönnyel határolt térben a színészek sem hagyományos módon alakítanak. Mozgásuk rendezőileg maximálisan redukált, de nem annyira a játéktér kis dimenziói miatt, inkább azért, mert az oratóriumban már nem a játék, hanem a szó az elsődleges. A szó hangsúlyosabbá tétele érdekében a színészek a körfüggöny előtt levő székeken ülnek, és jelenésükkor innen mennek a meghatározott fénykörbe, s újra ezekre a székekre térnek vissza.

A színházi előadás nemcsak a díszletet redukálta, hanem a jelmezt is. A rendező mindenkit sötétkék dokkmunkás-ruhába bújtat, és ezt csak a legszükségesebb, munkakört vagy szociális hovatartozást jelző jellegzetes ruhadarabokkal egészíti ki. Karakašević ügyésznek sötétkék, Prodanović alezredesnek fehér kesztyűje és kardja van, Cseh Károly a vallatáson rabkabátban jelenik meg, Ferencnek munkásapka... Ebben az egyszerűsítési folyamatban csupán egy kivétel van, a színpadi beszéd, amely ezúttal a megszokottnál és a szabadkai átlagnál jóval tisztább.

Ezeket a tényeket azért hangsúlyozzuk ily nyomatékosan, mert Vicsek Károly koncepciójától merőben eltérnek. A film váza még megegyezik az írói elképzelést is követő színházi előadásával, miszerint a jelen idejű cselekménybe, a királyi ügyészségen folyó vallatásba epizódszerűen kapcsolódnak a múltban történt események. De Vicsek arra is törekszik, hogy hősének forradalmi tetteivel párhuzamosan emberi arcát rajzolja meg. Cseh Károly a filmen (erről egyébként dokumentumok is tanúskodnak) tanítványainak olvasógépet készít, béresgyerekeket vezet haza ebédre, téglagyári munkásokat segít stb., stb. Mindez, amit tesz, forradalmi tevékenységének van alárendelve — hangsúlyozza a rendező.

Vicsek Károly nagymértékben függetlenítette magát a szövegtől, olyanira, hogy már-már csak a cselekmény csontvázát hagyta meg, s azt tüzdelte tele saját ötleteivel. Az íróhoz, társszerzőként szegült rendező színes mozaikkockákból állította össze a filmet, de úgy, hogy az írói szándékon nem esett csorba. Amennyire a színházi előadás szűkíti a teret, annyira tágítja azt a film rendezője. A mindössze néhány négyzetméternyire zsugorodott színpaddal szemben itt kitágulnak a határok, néhol már-már játékfilmszerű dimenzióig. Túlzásba azért Vicsek sem esik, mert tudja, hogy a tévén mégiscsak a premier plánok a döntőek, az arcokról lehet és kell is olvasni. Ezért az arcra, a színészi mimikára összpontosít.

Néhol kissé harsányabban szólnak meg a film alakjai, néha egy-egy szín is mintha erősebb lenne a kelleténél, de ezt a forradalmi hevület diktálja. Innen ered, hogy szólamokból is a filmen valamivel több van, mint a színházi előadásban, de még sincs bántóan sok.

Utaltunk már rá, hogy a Vallatás drámai szerkezetét mindkét rendező magáévá tette. Az ügyészségi vallatásba színházban is, filmen is úgy épülnek bele a múlt eseményei, hogy azonnal tudjuk, hol és mikor történtek. És az ilyen dramaturgiai megoldás nem olyan egyszerű. Elsősorban a színházban volt nehéz megvalósítani, mert a múltban való vissza-visszaugrások a jelentől mindig egy eltérő színhelyet, hangulatot, stílust is igényelnek. A vallatás tehát a film és a színházi előadás egyik idősíkjá, a beleépített történetek pedig a másik. A film többidejűsége a befogadás tekintetében nehezebb, mert a több szálú cselekmény figyelemmel kísérése nagyobb erőfeszítést követel, mint a hagyományos, egyenes vonalú történet esetében.

Mint a fentiekből is kitűnik, Vicsek nem színdarabot filmesített meg, nem a színházi élmény visszaadására törekedett, hanem saját törvényei szerint mérhető önálló filmalkotást hozott létre.

A Vallatásban, illetve a Fekete glóbuszban nemcsak a dramaturgiai különbségekre kell felfigyelni, hanem a színészi alakítások különbözőségeire is, bár itt — ezt azonnal el kell mondani — több a megegyező, mint az eltérő elem.

Sem Constantin, sem Vicsek nem köti szigorúan korhoz a darab hőseit, Cseh Károlyt. Nagyobb gondja mindkettőjüknek, hogy értelmiségi volta domborodjon ki, aki emellett — a valóságnak egyébként megfelelően — rokonszenves egyén is. De ezt a rokonszenvet a színházi előadás rendezője azzal éri el, hogy igaztalanul meghurcolt embert mutat be. Ezzel szemben Vicsek a „kisembert” jellemző cselekedetek hangsúlyozásával éri el ugyanezt a hatást. Vicsek a film szabadon csapongó képsorainak lehetőségét használja ki. Abban mindketten megegyeznek, hogy Cseh Károly szellemileg mindenben felülmúlja vallatóit. Mindkettőjük értelmezése szerint Cseh Károly szerény, amivel emberi szenvedése

még nagyobb méretűvé válik. Cseh Károly konokul egyenes, kitartó, töretlen mind a két rendező értelmezése szerint.

Paulina, Cseh felesége a Vallatás legdrámaibb figurája. Oroszországból jön férje után az ismeretlen világba. Nem tud közeledni az emberekhez, őt pedig mindenki kerüli. Nem azért, mert külföldről jött, hanem mert tudják, a rendőrség kémgyanúsként állandóan szemmel tartja. Paulina tehát boldogságát keresve jön Cseh Károly után, viszont várakozásával ellentétben állandó házkutatásokban, zaklatásokban van része. Férje minduntalan vizsgálati fogságba kerül, és őt is állandóan zaklatják. A színházi előadásban ez a drámai sors nem jut teljes mértékben kifejezésre, a rendező sokszor csupán a sejtetés szintjén tartja. Paulinára itt inkább azért van szükség, hogy öngyilkosságával férjére végső csapást mérjenek, azaz hosszú évek után végre megtörjék. Vicsek filmjében már sokkal nagyobb jelentőséget kap Paulina alakja. Nemcsak azért, mert a rendező már vele indítja a filmet (a Tiszán való átkelését látjuk a nyitó képsorban), hanem azért, mert Paulina valahogy itt mindig és mindvégig jelen van. Paulina szerepének filmbeli értelmezése az írói elképzelés mása: Paulina szeretetre vágyó, kissé romantikus lélek, aki nem tudja elviselni a körülötte zajló politikai hajszát, és végső elkeseredésében öngyilkos lesz.

A Vallatás három központi figurára épült. A harmadik Karakašević ügyész, a karrier után futó ügyészecske, akinek a ranglétrán való feljutása Cseh megtörésétől függ. De Cseh nem akar megtörni. S így, míg az egykori kapitány felettese már alezredes, ő marad, ami volt. Anatol Constantin írja rendezői naplójában: „Mint ahogy semmit sem szabad a jó színházban fekete-fehérben ábrázolni, sematikus demagogizálni, egy pillanatig sem fér kétség ahhoz, hogy Karakašević is csak gondolkodásában, felfogásában embertelen, különben értelmes, a kávéházban biztosan jó modorú úriember. Ha egy úriember, aki ráadásul értelmes is, rossz célokra fordítja eszét és erejét, nem utolsósorban szakmai tudását, akkor az vadállattá változik. De ez végcél, a hős drámai-színpadí életében... Márpedig eredményt nem szabad játszani... Ezért törekedtünk arra, hogy Karakaševićnek — objektív módon ítélve — emberi vonásai is legyenek, mert úgy tartom, hogy így még veszélyesebbé, még szörnyűbbé válik a végeredmény.” S valóban ilyen Karakašević ebben a „végeredményben”, színházban és filmen egyaránt. És nemcsak azért, mert ez az egyetlen szerep, amelyet színházban és filmen ugyanaz a színész (Páthy Mátyás) alakít. Azonos rendezői elgondolás teszi, hogy mindkét esetben Karakašević egyszerre hízog és parancsoló, kedves és kínogni kegyetlenül tudó, tehát kétszínű, karakter nélküli.

Míg Karakaševićet illetően teljesen megegyezik a két rendező koncepciója, Prodanović alezredest illetően már teljesen eltér. Constantin szerint fehér kesztyűt, antantszóját és ezredesi sapkát viselő, feszes tartású tiszt, akinek mozdulatai kimértek, parancsai, bár halk szavúak, pattogóak és

teljesítésük nem tűr halasztást, míg a „hatalom megtestesítőjeként” Vicsek filmjében a militarizmus karikatúrája. Vicsek szerint Prodanović nyilván nem kitüntetésből került egy kis vidéki határállomásra, s innen ered a figura karikatürisztikus értelmezése. Vicsek Prodanovića olyan katonatiszt, akinek a haza ügyénél előbbre való a lábánál pihenő és az újságpapírból fogyasztott reggeliből részt váró kutyája. Érzésünk szerint Constantin szerepértelmezése a hitelesebb.

A fentiekből is kitűnik, hogy a Vallatás kétféle megjelenítése egyformán a felfedezés erejével hatott. Mind a színházi változat, mind a film tele van eredeti ötletekkel, sok új értelmezéssel, s ez már maga is eredmény.

BORDÁS Győző